

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

עיקרה של מצוות כיבוד אב ואם

1. הצגת הנושא

מצוות כיבוד אב ואם היא מצווה גדולה, יסודית וחשובה, השקולה למצוות כיבוד השם. כך פותח הרמב"ם את הלכות כיבוד אב ואם:

כבוד אב ואם מצות עשה גדולה וכן מורא אב ואם שקל אותן הכתוב בכבודו ובמוראו... כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול ומוראו כך צוה על כבודם ומוראם.¹

דבר פשוט הוא שמצוות כיבוד אב ואם איננה מצווה שתלויה בגיל או במין. אין היא שייכת דווקא לבן צעיר שתלוי באביו המגדל אותו וממלא את כל צרכיו, וגם לא לאדם מבוגר הדואג לצרכי אביו הזקן וחסר היכולת. גם נשים מחויבות בכיבוד אב ואם, למעט אישה נשואה הפטורה מכיבוד אב ואם בגלל נישואיה. למרות זאת, אם האישה התגרשה או התאלמנה, היא חייבת בכיבוד אב ואם שוב. כך נפסק בשולחן ערוך:

אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם, אלא שהאשה אין בידה לעשות, שהיא משועבדת לבעלה, לפיכך היא פטורה בכבוד אב ואם בעודה נשואה. ואם נתגרשה או נתאלמנה, חייבת.²

השאלה העומדת לדיון בנייר זה היא מה **עיקרה של המצווה**: האם המצווה מחייבת יחס של גדולה וכבוד כדרך שנוהגים באנשים מכובדים, בלי קשר לשאלת הצורך של האב, או שעיקר המצווה הוא סיפוק צרכיו של האב? אם העיקר הוא סיפוק הצרכים, אזי עיקר המצווה הוא דווקא בגיל מבוגר ולא בגיל צעיר, מכיוון שבגיל מבוגר האב והאם זקוקים יותר לעזרה והבן בעל יכולת כלכלית ומעשית לעזור, ואילו בגיל צעיר ההורים פחות זקוקים לעזרה והבן איננו עומד ברשות עצמו. לעומת זאת, אם העיקר הוא יחס של כבוד לאדם גדול, המצווה איננה תלויה במעמדו העצמאי של הבן או ביכולותיו כבוגר, ולכן היא שווה בצעיר ובבוגר.

2. מקורות היסוד

1.2. סוגיות התלמוד ופסק ההלכה

המקור ההלכתי היסודי המגדיר את הביטוי המעשי של מצוות כיבוד אב ואם הוא ברייתא במסכת קידושין:

ת"ר: איזהו מורא, ואיזהו כיבוד? מורא - לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו; כיבוד - מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא.³

על פי פשוטה של הברייתא, חובות הכיבוד הן סיפוק הצרכים הפיזיים של האב. הקביעה שחובת הכיבוד איננה בדיבור מכובד אלא במעשים, נאמרת מפורשות בברייתא במכילתא: "כבד את אביך ואת אמך. שומע אני בדברים, ת"ל 'כבד את ה' מהונך', במאכל ובמשתה ובכסות נקיה".⁴

דמות האב העולה מהברייתות לעיל היא דמות של אדם מבוגר הזקוק לסיוע בפעולות שאדם בריא עושה בעצמו. למשל, החיוב להאכיל ולהשקות הוא חיוב כלפי הורה שזקוק לעזרה כי הוא מתקשה או איננו יכול לאכול עצמאית. כך גם בנוגע לחיוב לעזור בלבישת בגדים ובתנועה מן הבית ואליו.

גם מהדיון בהמשך הסוגיה בקידושין, העוסק בשאלה אם מצוות הכיבוד צריכה להיעשות מכספו של הבן או מכספו של האב, עולה שהבן שעליו נסוב הדיון הוא בוגר בעל עצמאות כלכלית:

¹ משנה תורה, הלכות ממרים, פרק ו, הלכה א.

² שולחן ערוך, יורה דעה, רמ, יז.

³ קידושין, לא ע"ב.

⁴ מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דבחדש, פרשה ח.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

איבעיא להו משל מי? רב יהודה אמר: משל בן, רב נתן בר אושעיא אמר: משל אב. אורו ליה רבנן (=הורו חכמים) לרב ירמיה, ואמרי לה לבריה דרב ירמיה, כמאן דאמר משל אב. מיתיבי: נאמר 'כבד את אביך ואת אמך', ונאמר: 'כבד את ה' מהונך', מה להלן בחסרון כיס, אף כאן בחסרון כיס; ואי אמרת משל אב, מאי נפקא ליה מיניה? לביטול מלאכה.⁵

האמוראים נחלקו בשאלה אם הכיבוד הוא מכספו של האב או מכספו של הבן. לפי שתי הדעות, המצווה מתייחסת לאדם בוגר בעל מעמד כלכלי עצמאי. גם לדעת מי שאומר שהבן איננו צריך להוציא הוצאות על הכיבוד, הבן מחויב לטרוח במצוות הכיבוד ואף להתבטל ממלאכה לשם כך.

להלכה נפסק בשולחן ערוך כדעת האומר שכיבוד אב הוא משל אב:

זה שמאכילו ומשקהו, משל אב ואם, אם יש לו. ואם אין לאב, ויש לבן, כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול. ואם אין לבן, אינו חייב לחזור על הפתחים להאכיל את אביו... אבל חייב לכבדו בגופו, אף על פי שמתוך כך בטל ממלאכתו ויצטרך לחזור על הפתחים. ודוקא דאית לבן מזונות לאיתזוני ההוא יומא, אבל אי לית ליה, לא מיחייב לבטל ממלאכתו ולחזור על הפתחים.⁶

אם כן, הבן שבו עוסקת הסוגיה הוא אדם מבוגר העובד ומפרנס את עצמו, ואיננו תלוי כלכלית בהוריו.

נראה שאפשר ללמוד זאת לא רק מהחלק ההלכתי שבסוגיה בקידושין, אלא גם מהחלק האגדי. הגמרא שם,⁷ וכן הסוגיה המקבילה בירושלמי,⁸ מביאות כמה סיפורים על חכמי ישראל וחסידים אומות העולם כדי ללמוד מהן "עד היכן כיבוד אב ואם". כל הסיפורים מתארים בנים מבוגרים – תלמידי חכמים, וכן אחד מגדולי רומי – המכבדים את הוריהם הזקנים.

2.2. דברי הראשונים

בדברי הראשונים ניתן להבחין בנקודות מבט שונות על תכליתה של מצוות כיבוד אב ואם. הרמב"ן רואה ביחס של כבוד לאב את עיקר המצווה, מכיוון שהוא נגזר מהיחס המתחייב כלפי הקב"ה. בכך גם מתבאר מקומה של מצווה זו בעשרת הדיברות, מיד אחרי המצוות שבין אדם למקום: "ולא פירש הכתוב הכבוד, שהוא נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון יתברך, שיודה בו שהוא אביו, ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו, ולא יעבדנו כבן לירשתו, או לענין אחר שיצפה ממנו, ולא ישא שם אביו וישבע בחיי אביו ולשקר. ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים, כי בכל כבודו נצטוונו, ומפורשים הם בדברי רבותינו, וכבר אמרו שהוקש כבודו לכבוד המקום".⁹

כיבוד אב ואם הוא מעין הכבוד שחייבים כלפי הקב"ה. הכבוד כלפי הקב"ה בוודאי איננו סיפוק צרכים, אלא יחס המביע הערכה למעלה ולגדולה. אם כך, הסיבה שכיבוד אב ואם הוקש לכבוד ה' היא כי עיקר עניינו יחס של גדולה כלפי האב.

בדברי הסמ"ק ניתן למצוא הגדרה אחרת, הרואה בסיפוק הצרכים הפיזיים של האב את עיקר המצווה: "ועיקר מצות כבוד להאכיל ולהשקות אביו ואמו".¹⁰

⁵ שם, לא ע"ב – לב ע"א.

⁶ שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ, סעיף ה.

⁷ לא ע"א – ע"ב.

⁸ ירושלמי, פאה, פרק א, הלכה א.

⁹ פירוש הרמב"ן לתורה, שמות, כ, יב.

¹⁰ ספר מצוות קטן, הקדמה.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

למעשה, גם הרמב"ן מסכים שהביטוי המעשי למצוות הכיבוד הוא בדברים ש"מפורשים הם בדברי רבותינו", כלומר הדברים המבוארים בברייתא בקידושין, שעיקרם עזרה להורים (מבוגרים לרוב) במילוי הצרכים שהם מתקשים למלא בעצמם.

נראה שהדגשת המוקד המעשי של המצווה בסיפוק צורכיהם של ההורים נובעת מתפיסת המצווה בתור החזרת חוב להורים על הבאתו של הילד לעולם והמאמצים לגידולו. כך כותב בעל ספר החינוך:

משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה... ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו.¹¹

אכן, מצוות כיבוד אב ואם כלפי הורים מזדקנים יכולה להיות עול כבד על בניהם הבוגרים, אך מצווה זו מתן שכרה בצידה, וכך כתב עליה רבנו בחיי בשם רב סעדיה גאון:

ומה שקבע הכתוב שכר הכבוד אריכות ימים, הגאון רב סעדיה ז"ל נתן טעם בזה, כי מפני שלפעמים עתידים שיחיו האבות עם הבנים זמן ארוך, והאבות הם למשא כבד על הבנים והכבוד יכבד עליהם, לכך קבע עליהם שכר המצוה הזאת: 'למען יאריכון ימיך', כלומר, עליך לכבדם ותחיה עמהם ואם אולי תצטער על חייהם דע שעל חיך אתה מצטער.¹²

3. סיכום ומסקנות

1.3 מצוות כיבוד אב ואם היא מהחשובות במצוות, ובדברי חכמים מודגשת מעלתה העליונה. עם זאת, התורה מכירה גם בקשיים שהיא מעוררת.

2.3 מצוות כיבוד אב ואם נובעת משני יסודות: הכבוד כלפי הקב"ה, והשבת טובה תחת טובה להורים.

3.3 עיקר המצווה הוא בדאגה לצורכיהם הפיזיים של ההורים.

4.3 עיקר היישום של מצוות כיבוד אב ואם הוא אפוא ביחס להורים קשישים הזקוקים לסיוע ולטיפול.

¹¹ ספר החינוך, מצוה לג. גם הירושלמי, פאה, פרק א, הלכה א, מגדיר את מצוות כיבוד אב ואם כ"פריעת חוב".

¹² פירוש רבנו בחיי לתורה, שמות, כ, יב.